

УДК 371

МАТВІЄНКО Олена Валеріївна,

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри початкової освіти та методик
гуманітарних дисциплін,
Національний педагогічний університет імені
М.П. Драгоманова
e-mail: lmatvienko70@gmail.com

ГУБАРЄВА Дар'я Вячеславівна,

аспірантка,
Національний педагогічний університет імені
М.П. Драгоманова
e-mail: kameta2014@ukr.net

ВПЛИВ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ НА ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

У статті розглядається вплив засобів масової інформації на моральну свідомість дітей молодшого шкільного віку. Використання телевізійного продукту як один із інструментів для формування моральних якостей молодшого школяра. Обґрунтована необхідність у розробці рекомендацій щодо застосування засобів масової інформації при формуванні моральної свідомості дітей молодшого шкільного віку.

Ключові слова: виховання, педологія, принцип цілісності, генетичний принцип, принцип соціального контексту, принцип практичної орієнтації, ЗМІ, телебачення, психологічні особливості молодшого шкільного віку.

Актуальність проблеми. Проблеми виховання і навчання нерозривно пов'язані, оскільки спрямовані на людину як єдине ціле. Тому на практиці важко вирізнити сфери виняткового впливу навчальних і виховних процесів на розвиток людини, зокрема на його емоції, волю, характер, а також на мотивації, ціннісні орієнтації та інтелект. Свого часу Платон зазначав: «...найважливішим у навчанні ми визнаємо належне виховання». Однак у науковому розумінні й організації процесів навчання і виховання є свої особливості.

Упродовж історичного розвитку педагогічної думки виховний процес перебував у фокусі уваги теоретиків і практиків. Тому й у наш час виховання залишається головною категорією педагогіки. Сутність цього явища оновлюється мірою збагачення практичного досвіду, розвитку педагогічної науки та її провідної доктрини.

Виховання у широкому значенні охоплює всю суму впливів, весь процес формування особистості і підготовку її до активної участі у виробництві, суспільному і культурному житті, охоплює не лише виховну роботу школи, дитячих і молодіжних організацій, сім'ї, громадськості, а й вплив усього укладу життя суспільства, літератури, мистецтва, кіно, радіо, телебачення, а також освіти і навчання. В цьому значенні поняття «виховання» наближається до поняття «соціалізація особистості».

Аналіз останніх досліджень та публікацій. На рубежі ХХ століття на перетині педагогіки і психології зародився новий напрям, що згодом дістав назву *педології* (від *pais* – дитя і *logos* – наука). У розвитку засад педології, крім педагогів і психологів брали активну участь провідні вчені з різних галузей науки: психіатри, дефектологи, фізіологи. Одним із основних положень педології було уявлення про дитину як цілісну систему, що коротко можна визначити як *принцип цілісності*. З огляду на це педологи вважали, що дитину не треба вивчати й тим паче виховувати «за напрямками», а тільки комплексно, з урахуванням усіх складових її діяльності. Із сучасних позицій цей принцип може бути потлумачений як ідея про необхідність тісного взаємопроникнення різних галузей антропологічних наук у педагогічну практику. Цей принцип ніби реалізовував ранню тезу К.Д. Ушинського, котрий ще 1867 року у праці «Людина як предмет виховання» зазначав: «якщо педагогіка хоче виховати людину в усіх відносинах, то вона має вивчити її в усіх відносинах».

Комплексний підхід до педагогічного процесу визначав й інші принципи педології. *Генетичний принцип* засвідчує, що дитину можна зрозуміти тільки з огляду на чинник її

постійного розвитку. Класичним прикладом цього принципу може слугувати висновок Л.С. Виготського про походження внутрішньої мови дорослого з егоцентричної мови дитини. За Виготським, егоцентрична мова дитини – це «мова для себе», підготовча стадія, яка в процесі вікового розвитку не зникає без сліду, а перетворюється на внутрішню мову дорослої людини, котра, як відомо, часто веде тривалі внутрішні монологи і діалоги.

На наш погляд важливо згадати ще один принцип педології – *принцип соціального контексту* розвитку. У неявному вигляді важливість соціального контексту для розвитку повноцінної особистості та здобуття нормальної освіти була очевидною. Класичний доказ цього – опис рівня психічного розвитку дітей у порівнянні із долею Мауглі. Проте явне введення цього положення в педагогічну теорію і практику становило найважливіший етап їхнього розвитку. Причини цього багато в чому пов'язані з тим, що дотепер у педагогіці, психології і суміжних науках, таких, як психогенетика, активно обговорюється питання стосовно точного кількісного співвідношення впадкованих (генетичних) і набутих (середовищних) компонентів особистості.

Актуальним, зокрема, є питання щодо впливу на психічний розвиток дитини зміни соціального контексту. При цьому варто наголосити, що згідно з дослідженнями психогенетиків, зміна середовища спричинює різний ефект на різних етапах вікового розвитку дитини. Одним із найефективніших методів вивчення впливу соціального середовища і впадкованих чинників є метод порівняння поведінки розлучених монозиготних близнюків. Монозиготні близнюки мають строго однаковий набір генного матеріалу (генів). Такі близнюки ідентичні за походженням, бо розвиваються після розподілу однієї заплідненої яйцеклітини (зиготи). (Звичайні близнюки, подібно до всіх рідних братів і сестер, є дизиготними й у середовищі мають тільки 50% однакових генів. Такі близнюки розвиваються з різних яйцеклітин, запліднених різними сперматозоїдами батька.) У підсумку вивчення поведінки монозиготних близнюків, розлучених у різні вікові періоди, дає «чистий» експериментальний матеріал, який свідчить про вплив різного соціального середовища на аналогічний біологічний організм.

Дані різних психогенетичних досліджень підтверджують педологічний принцип соціального контексту, причому показують, що соціальне середовище впливає не лише на рівень розвитку інтелекту, а й помітно позначаються на антропологічних показниках вікового розвитку (зріст, м'язова маса, формування кісток тощо). Виходячи з цього, підтверджується ще один принцип педології, згідно з яким педагогічна наука має бути не лише теоретичною, а й практичною (*принцип практичної орієнтації*)

Внаслідок глобальної інформатизації, період останніх 20 –ти років, зміни в сучасному суспільстві суттєво впливають на все оточуюче життя людини і її середовище. Одним із засобом глобальної інформатизації виступають засоби масової інформації (ЗМІ). ЗМІ – це сукупність сучасних каналів зв'язку (преса, телебачення, радіомовлення, кіно, відео, Інтернет тощо), за допомогою яких поширюється різноманітна інформація у суспільстві. В свою чергу науковці надають таку класифікацію ЗМІ: друковані, радіо, телебачення, комп'ютерні [4]. Лідером серед яких є телебачення.

Рис. 1

Вченими (Ролан Барт, Г. Шиллер, І. Задоріна, Р. Арнхейм, С. Безклубенко і т.д.) були зроблені висновки, що саме цей вид ЗМІ – є найбільший і найефективніший інструмент маніпуляції свідомості особистості. Адже завдяки йому включається зорове, слухове та емоційне сприйняття, що забезпечує, за пірамідою засвоєння знань (рис. 1), більшу ефективність, ніж під час окремо зорового чи слухового сприйняття інформації.

Інформація яка сприймається у ході перегляду телебачення охоплює пізнавальний, почуттєвий та поведінковий компоненти, що призводить до роздумів, оцінок побаченого, спонукає до певних дій.

В свою чергу це і впливає на формування моральних цінностей.

Отже, як писав В.О. Сухомлинський: «Без наукового передбачення, без уміння закладати в людині сьогодні ті зерна, які зійдуть через десятиліття, виховання перетворилося б на примітивний догляд, вихователь – на неграмотну няньку, педагогіка – на знахарство. Необхідно навчити передбачати – в цьому сутність культури педагогічного процесу, і чим більше тонкого, вдумливого передбачення, тим менше несподіваного нещастя» [7, с. 14].

Виховання – це процес цілеспрямованого, систематичного формування особистості, зумовлений законами суспільного розвитку, дією численних об'єктивних та суб'єктивних чинників. У широкому сенсі виховання – це вся сума впливів на психіку людини, спрямованих на підготовку її до активної участі у виробничому, громадському й культурному житті суспільства. До нього належать як спеціально організований вплив виховних закладів, так і соціально-економічні умови, що певною мірою діють стихійно.

Метою нашої статті є висвітлення особливостей виховного впливу засобів масової інформації у процесі формування моральної свідомості дітей молодшого шкільного віку.

Виклад основного матеріалу. *Виховання* – це складний процес, рушійною силою якого є боротьба протилежностей. Суперечності виявляються між природними даними вихованця і суспільними вимогами до нього. Боротьба і подолання цих суперечностей забезпечує розвиток людини, стимулює її здібності, творчі можливості. Виховання має дві взаємопов'язані сторони. Одна – педагогічний вплив вихователя, колективу; інша – готовність вихованця сприйняти й осмислити цей вплив. Адже спосіб поведінки людини визначається, з одного боку, безперервними зовнішніми впливами на неї, а з іншого – її природженими індивідуальними якостями.

Підґрунтям процесу виховання є діяльність учня як суб'єкта в різноманітних видах і формах. Загальну психологічну структуру діяльності характеризують дії та операції, що співвідносяться з потребами, мотивами, цілями учня, а також засоби діяльності та результати її.

Теорія у вихованні прогнозує лише середній стан. Отож, якщо не контролювати й не коригувати конкретних випадків, можна отримати результати, віддалені від обраної мети. Тому цілком зрозуміло, що виховний процес передбачає певні корективні дії. Ту частину виховного процесу, що перебуває між двома корекціями, називають виховною ситуацією.

Підґрунтям виховної ситуації слугує виховна дія, що має завдання виховання, адекватний їй зміст та засоби виховання.

Виховну дію не варто ототожнювати лише із впливом педагога. Це поняття охоплює безпосередні й опосередковані впливи. Серед них – впливи, організовані педагогом, безпосередній вплив самої особистості вихователя, окремого учня, групи, колективу.

Процес виховання є складною динамічною системою. Будь-яка система не здатна існувати поза певним середовищем і може бути зрозумілою лише у взаємодії з ним. Згідно із принципом ієрархічності процес виховання є тільки одним із компонентів середовища. Тому системний підхід до аналізу виховного процесу неодмінно передбачає вивчення взаємодії виховної системи з навколишнім середовищем.

Діалектичність виховного процесу виявляється й у виборі засобів впливу. Людина виховується сумою впливів, яких вона зазнає. Тому окремий засіб завжди може бути, і позитивним і негативним, вирішальним моментом є не його пряма логіка, а логіка й ідея всієї системи, гармонійно організованих засобів.

Особливої уваги потребує саме вік молодшого школяра. Адже, саме під час молодшого шкільного віку, за дослідженнями О.В. Матвієнко, починає формуватися ядро, база моральної поведінки, моральних почуттів і моральних переконань, що дозволяють дитині орієнтуватися й робити правильність свого переконання, заснованого на цьому почутті. У *молодшому шкільному віці* формується здатність планувати власні дії і передбачати їхні наслідки, рефлексія, тобто здатність усвідомлювати себе і власну поведінку (уявляти, як сприймають тебе інші, міркувати про свої вчинки тощо). Для молодшого

школяра найавторитетнішою є особистість учителя. Однокласників він сприймає "крізь учителя", орієнтуючись на його оцінки і ставлення.

Численні дослідження присвячені питанням, щодо впливу телебачення на формування світогляду особистості: С.М. Ейзенштейн, С. Кара-Маузері, І. Задорін, С. Безклубенко і т.д.; та його впливу на розвиток психічної та емоційно-вольової сфери дітей А.І. Допіра, А. Дрозд, Н. Северенчук, Л. Чорна, І.І. Шульга.

Аналізуючи дослідження науковців, можна зробити висновок, що саме телебачення може бути одним із інструментів при формуванні моральної свідомості молодших школярів, у зв'язку зі змінами які відбуваються в психологічних особливостей у цей віковий період.

В першу чергу, починається інтенсивне формування прийомів запам'ятовування. Від найбільш примітивних прийомів (повторення) дитина переходить до групування, осмислення зв'язків різних частин матеріалу, емоційні переживання набувають більш узагальненого характеру. Найбільш суттєві зміни відбуваються в сфері мислення, яке набуває все більш абстрактного й узагальненого характеру. Відбувається перехід від мимовільного сприймання дитини-дошкільника до цілеспрямованого довільного спостереження за об'єктом [5]. Тобто, у дитини починається інтенсивне запам'ятовування і аналізу потоку інформації з навколишнього середовища у тому числі і інформації з телебачення.

Петер Вінтерхофф-Шпурк дослідив психологічні процеси сприйняття телевізійних передач. Близько 90 % усієї інформації особистість сприймає очима. Вся інформація зберігається практично в повному обсязі протягом 250–500 мілісекунд (візуальний сенсорний реєстр, іконічна (образна) пам'ять або «буферний накопичувач»). Більшу кількість інформації особистість може запам'ятати, якщо інформацію повторюють, з'єднують і таким чином доповнюють уже існуючу інформацію, або якщо відбувається формування асоціацій («шпаргалок»). [2, с. 57–60]. Під час перегляду телебачення у дітей молодшого шкільного віку, набута інформація і емоції які виникають, аналізуються і залишаються на довгострокову пам'ять, що дозволяє під час ретельного добору відеоматеріалу впливати на розвиток моральної свідомості. Адже, така інформація не тільки сприяє актуалізації психічних процесів, але й мотивують особистість до її активних моральних вчинків.

Надзвичайно цінними для нас виявились слова видатного педагога В.О. Сухомлинського який стверджував, що «непорушна основа морального переконання закладається в дитинстві і ранньому підлітковому віці, коли добро і зло, честь і безчестя, справедливість і несправедливість доступні розумінню дитини лише за умови яскравої наочності, очевидності морального змісту того, що він бачить, робить, спостерігає» [6]. Ці слова підтверджують, що телебачення є одним із ефективних інструментів формування моральних якостей у молодшого школяра тому що, під час перегляду фільмів є умова яскравої наочності і досвід суспільної поведінки, що формує моральні почуття.

Доцільно вказати той факт, що саме у цій віковій категорії притаманне наслідування поведінки дорослих або улюблених персонажів. Вчений А. Бандура провів чимало лабораторних і польових досліджень, присвячених дитячій і юнацькій агресивності у тому числі і наслідуванню поведінки персонажів в ході трансляції фільмів. Дітям показували фільми, в яких були представлені різні зразки поведінки дорослого. У фільмі показували, наприклад, як дорослий агресивно поводить з іграшками. Після перегляду фільму діти залишалися одні грати з іграшками, схожими на ті, які вони бачили у фільмі. У результаті агресивна поведінка у дітей, що дивилися фільм, збільшилася і виявлялося частіше, ніж у дітей, які не дивилися фільм. Якщо у фільмі агресивна поведінка дорослих отримувало винагороду, агресивність у поведінці дітей також зростала. В іншій групі дітей, які дивилися фільм, де агресивна поведінка дорослих було карається, вона зменшувалася [1]. Дослідження надає нам змогу стверджувати, що у дітей виникає «Ефект героя». Цей ефект дозволяє глядачу пережити разом з героєм його емоції, співпережити, переносячи на себе цінності які він навіть раніше не розділяв, і наслідувати його поведінкову лінію. Що вказує на безпосередній вплив формування загальнолюдських цінностей.

Автори статті О.А. Вороніна, Н.І. Медведєва [3] виділяють ряд позитивних і негативних моментів при перегляді телевізійних стрічок:

- Мультфільми улюблені дітьми з раннього дитинства, оскільки вони яскраві і образні;
- Через порівняння з улюбленими героями дитина вчиться сприймати себе позитивно, пересилувати свої страхи і труднощі, виробляти в собі повагу до оточення.
- Діти набагато ефективніше засвоюють інформацію, ніж дорослі;
- Дитина майже усю інформацію сприймає у вигляді образів, з яких потім будується його модель світу;
- Інколи у кінематографі виступає цинізм головного героя, жорстокість і стирання кордонів між добром і злом, що призводить до неправильного формування моральних якостей дитини.

Отже, враховуючи усе сказане ми можемо стверджувати, що телебачення у сучасному суспільстві має величезний вплив на внутрішній світ дитини і її вчинки. За даними дослідженнями І. Черезова та Д. Салюка, вітчизняна дитина за середньостатистичними показниками проводить біля телевізора 3–5 годин на добу, а це приблизно 10–20 % свого часу, тобто телебачення займає значну частину життя дитини. А об'єм телевізійного продукту за останні роки збільшується з великою кількістю, що надає можливість сформувати медіа-бази для розвитку загальнолюдських моральних якостей в учнів молодшого шкільного віку для використання у навчально-виховному середовищі.

Висновки. Проведене дослідження дозволяє зробити висновок, що у зв'язку зі зростанням соціалізації особистості дедалі більшого значення для виховання набувають різні форми виховання. Питання стосовно мети виховного впливу ЗМІ на учнів молодшого шкільного віку на перший погляд видається цілком зрозумілим, адже засоби масової інформації є невід'ємними складниками соціального життя кожної особистості, що в свою чергу впливає на виховання моральної свідомості дітей молодшого шкільного віку.

Перспективними напрямками подальших досліджень можуть бути:

- проведення глибшого аналізу впливу ЗМІ на формування моральних цінностей у дітей молодшого шкільного віку.
- систематизування та класифікації телевізійного продукту для використання у ході виховного процесу.
- розробка рекомендацій щодо використання телевізійної продукції у ході виховного процесу.

Список бібліографічних посилань

1. Bandura A., Ross D., Ross S.A. Imitation of film-mediated aggressive models. *Journal of Abnormal and Social Psychology*. 1963. Т. 66. С. 3–11.
2. Винтерхофф-Шпурк П. Медиапсихология. Основные принципы / пер. с нем. Харків: Изд-во Гуманитарный центр, 2007. 288 с.
3. Воронина, О.А., Медведева, Н.И. Влияние современных телепередач на психику ребенка. URL: www.rae.ru/forum/2012/271/1559.
4. Кузнецова О.Д. Засоби масової комунікації. Львів: ПАЮ, 2005. 200 с.
5. Матвієнко О.В. Основи морального виховання особистості молодшого школяра. Київ: Стило, 1999.
6. Сухомлинський В.О. Вибрані твори: у 5 т. Київ: Радянська школа, 1977. Т.4. 640 с.
7. Сухомлинский В.А. О воспитании. М.: Изд-во политической литературы, 1975. 171 с.

References

1. Bandura A., Ross D., Ross S.A. (1963). Imitation of film-mediated aggressive models. *Journal of Abnormal and Social Psychology*. Т. 66. 3–11.
2. Winterhoff-Shpourk, P. (2007). *MediaPsychology. Basic principles*. Kharkiv: Publishing House of the Humanitarian Center. 288 с. (in Rus.)
3. Voronina, O.A., Medvedeva, N.I. (2012). Influence of modern television programs on the psyche of the child. www.rae.ru/forum/2012/271/1559. (in Rus.)
4. Kuznetsova, O.D. (2005). *Massmedia*. Lviv : PAU. 200 p. (in Ukr.)
5. Matvienko, O.V. (1999). *Fundamental soft moral education of a person of a junior schoolboy*. Kiev: Stilos. (in Ukr.)
6. Sukhomlinsky, V.O. (1977). *Selected Works*. In 5 Vol. Київ: Sovietschool. Vol. 4. 640 p. (in Ukr.)
7. Sukhomlinsky, V.O. (1975). *About education*. Moscow: Political Literature Publishing House. 171 p. (in Rus.)

MATVIYENKO Olena,

Doctor in Pedagogy, Professor,

Professor of Elementary Education and Methods of Humanitarian Disciplines Department,

M. P. Drahomanov National Pedagogical University

e-mail: lmatvienko70@gmail.com

HUBAREVA Daria,

Postgraduate student,

M.P. Drahomanov National Pedagogical University

e-mail: kameta2014@ukr.net

MASS MEDIA INFLUENCE ON FORMATION OF MORAL CONSCIOUSNESS OF CHILDREN OF JUNIOR SCHOOL AGE

Abstract. *Problem.* As a result of the global informatization during the last 20 years changes in modern society have a significant impact on all the people's life and their environment. Bringing up in the broad sense embraces the whole influences, the entire process of formation of the personality and his/her preparation for an active participation in social and cultural life. Not only school has the influence on their life, but also the influence of the media and the leading position among them occupies the television.

The purpose of our article is the scientific and theoretical grounding of the influence of television on the process of forming the moral consciousness of children of junior school age.

Television is the largest and most effective tool for manipulating of the consciousness of the individual. However thanks to television it is started to work visual, auditory and emotional perception. Information that is perceived during watching involves cognitive, sensory and behavioral components which lead to thinking, estimating of what it has been seen, and encourage children to certain actions. In turn, it affects the formation of moral values.

Particular attention is needed to the youngest school age, when the it begins to form a base of moral behavior of person, moral feelings and moral convictions, the ability to plan own actions and to predict their behavior, reflection, that is the ability to realize themselves and their own behavior, this age category imitates the behavior of adults or favorite characters.

Method soft here search are theoretical: analysis, generalization, systematization, comparison of the different approaches to the problem.

The main results of the investigation. The investigation allows us to claim that watching television programs causes a "Hero's Effect". This effect allows the viewer to feels together with a hero, to empathize transferring values that he has not even shared before, and imitate their behavioral line. It indicates to the direct influence on the formation of mankind values.

Conclusions. Consequently, television in modern society has a huge impact on the inner world of the child and her/his actions. The development of recommendations for the use of television products during the educational process may be a promising direction for further research.

Key words: *education, pedagogy, principle of integrity, genetic principle, principle of social context, principle of practical orientation, mass media, television, psychological peculiarities of junior school age.*

*Одержано редакцією 02.12.2017
Прийнято до публікації 10.12.2017*